

Szabó Róbert Csaba

SÁRKÁNY, KOTYEC, DÖCCENÉS

Amikor a *Kő hull apadó kútba* című regényhez forgatási helyszínt kerestek, nem Zilahot, hanem Szilágysomlyót találták az alkotók megfelelőbbnek. Ezt Szilágyi István írótól tudom, aki különben az *Alföld* 1980/10-es számában így ír arról a városról, amely a forgatási szempontoknak eleget tudna tenni: „A mű kora a századforduló, világa, színhelye északnyugat-erdélyi kisváros. De a »történet« a korabeli monarchia bármely tízezres nagyságrendű helységébe elképzelhető olyan vidéken, ahol a táj dimbes-dombos, hegyaljai, ahol céhmaradványokkal nyomorított kisipar tengődik, s ahol a szőlő is megterem.” A megfilmesítésből végül nem lett semmi, és az is kérdés, hogy Somlyón le lehetne-e még forgatni Szendy Ilka történetét. Somlyó nyolcvanas évekbeli látképe valószínűleg közelebb állt a századelő városához, mint a mostani a nyolcvanas évekhez, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy a blokkosításoknak köszönhetően nemcsak a Kraszna folyónak a fenyvesek alatti oldala épült be, hanem a központ, a régi városrész bizonyos részei is átalakultak. A film szempontjából valószínűleg a napos, meredek, szőlővel teraszosított Magura látványa lett volna a döntő. Somlyó a Magura nélkül olyan, mint Párizs az Eiffel-torony nélkül, pedig ez utóbbit építették, a Magura pedig *lett*. Persze, föl kellett ám azt is építeni, például a várost ősi fészökként uraló Báthoriak eredettörténetében. A sárkány a város fölötti hegyen székel, onnan tartja rettegésben a város lakóit, egészen addig, amíg Bátor vitéz le nem győzi és pajzsára föl nem tűzi három fogát. Ott van azóta is a lengyel királyságig jutó Báthoriak címerében. Vagy a gepidák kincsét a Magurán találta meg a pásztorgyerek. El is lepék a kincsvadászok a Magurát, évekig fűrták a hegy gyomrát, talán a sárkánygyík barlangját is megtalálták, csak hallgatnak róla. Szóval Szendy Ilka a Magura árnyékában kiszáradt kútját somlyói kavicssal hordta volna tele éjszakánként, hogy a bűnét elfedje, nem jajdonival, azaz zilahival.

Az éjszakák. Én is mindig tudni akartam, milyenek az éjszakák Szilágy-somlyón. Erőltetem az emlékezetemet, ám háromnál többször nem aludtam ott. Tévedés, mert apámék egyszer úgy határoztak, városiak lesznek, blokklakást szereztek, és beköltöztek a Fenyves alá. A Kraszna partjára épült tömbház földszinti lakását utalták ki nekik, azaz nekünk, akkor fél-éves voltam. Nem maradtak (bocsánat, maradtunk) sokáig, már akkor is jobb volt falun, visszaköltöztek (visszaköltöztünk, én az akaratnélküli) Bagosra. De ezeket én csak hallomásból tudom, emlékem csak arról a háromról van, amit középiskolásként töltöttem Somlyón, és amik szintén jelentéktelenek, mondhatni, félreértések. A városnak különben, most nézem, még saját folyója sincsen, mert hogy a víz (ahogy errefelé mondják: Megyék a vízre halászni) egy másik település, Kraszna nevét viseli. Olyan, mintha a Bukarestet keresztülszelő folyót Budapestnek neveznék. Kraszna konkurenciája lehetett Somlyónak, a második háború előtt jelentős zsidó lakosságának kereskedelmi potenciálja vitte nehézsúlyba a vetélkedésben. De Somlyónak jobb a fekvése, ez lehetett a döntő ütés, a Nagykaroly–Zilah–Kolozsvár úton fekszik, ki lehet ugyan kerülni, de minek. A magyarok nem Krasznára, hanem Somlyóra vonulnak be a legnagyobb csinnadrattával 1940. szeptember 17-én. Mivel az a hír járja, hogy a Somlyó környéki falvak a román ellenállás fészkei, néhány súlyos incidens is történik. A Bem térre fölállított dobogó és díszszázad ünneplését ez nem érinti, onnan úgy tűnik, a történelem újrakezdődik. És több igazság van ebben, mint elsőre gondolnánk. A közhelyen túl, mármint, hogy a történelem olykor újrakezdi önmagát, azt kell látnunk Somlyóra vonatkoztatva, hogy mai állapotának magyarázatát ezeknek az éveknek a történései határozzák meg.

Szóval, minthogy apámék (és velük én) hazaköltöztek falura, 14 évvel később arra kényszerültem, hogy ingázással vezekeljek a meggondolatlanságukért. Négy éven át oda-vissza, reggel hétkor be a városba, délután fél háromkor haza falura. Az ingázó másképp látja a várost, más tereit használja. A város, a bentlakója később kel, gyalog megy az iskolába, rég megebédelt, amikor az ingás még a port nyeli a buszon. A falusi télen-nyáron a buszt várja. Kilencvenes évek, mindig késik, van, hogy nem is jár, vagy olyan gazdasági válság van, hogy nincs pénz bérletre. Egyszer gyalog megyünk haza, háromórás út, télen.

Az iskola szigorú parancsoló, tulajdonképpen tiszteletet, mindig így néztem az Elméleti Líceumra. Szemben az Iparival, amely komolytalannak számított, az Elméletiben megkövetelték a tanulmányi eredményeket, elit iskolája ő a városnak. A mi osztályunk nem volt elit. A büntetőszázadba tartozott,

a leggyengébb négy osztályok egyike volt, *all time* csapat, kullogó. Ha egyszer rosszul tanuló osztály voltál, azt az iskola térhasználatában is igyekeztek kifejezésre juttatni: a Kotyecbe raktak, a nehezen fűthető, udvar végi régi épületbe. Ne is lássanak azok, akik a főépületbe járnak, csak hallomásból tudjanak arról, hogy valami szörnyűség történik azokkal, akik rosszul teljesítenek. A Kotyecből könnyű volt kilógni. A városi mozi vagy a biliárdterem befogadta azokat, akiket a Kotyecbe kényszerített az igazságtalan oktatási rendszer. Szökünk a Kotyecből, jön szembe velünk drága jó osztályfőnökünk, Nagy Misi történelemtanár, jó napot kívánunk, jó napot, mondja összetéveszthetetlen, szelíd mosolyával, és mi megyünk tovább, a *Függetlenség napját* adja a városi mozi. Pár nyara benéztünk a családommal a mozi épületébe: ruhaturkálót csináltak belőle. (Nem sírtam, pedig kellett volna.)

Nagy Misibe most belekapaszodom. Meg más tanárimba is, akik mégis elérték, hogy. Monsieur Moga, a franciatanárunk, aki egyszer megkérdezte: mi szeretnél lenni, Robert? Mondtam, hogy író, mert nem tudtam jól franciául, ennyit azonban mégis tudtam. Komolyan vette, és ez nagyon meglepett. György Ferenc (Gyuriferi), a matektanár, aki felismerte, a matematikatanításból ki kell vennie a matematikát, és csak a pedagógiát érdemes alkalmaznia. Az osztály szétesőben volt, végzősök voltunk, szükségünk volt rá.

De vajon mindez, amiket most elmondok, *még a város?* Nem kellene inkább a központban csendes enyészésnek induló Báthori-várról beszélnem? Vagy a néhány éve felújított hatalmas zsinagógáról, amely egyben Holokauszt-múzeum is? A zöld tetejű református templomról, a híres Csorgó utcáról. Vagy az EMKE házáról, ahol pár éve felolvastam, és a nyári hőséget kiszorító falainak hidegében a Magurára ismertem? A pénteki hetipiacról, amire még mindig beözönlik a környék falvainak népe?

Nagy Misitől hallottam először arról, hogy a somlyócsehi gettó volt az egyik legkegyetlenebb. Akkoriban olvastam életem legmeghatározóbb könyveit, a *Bűn és bűnhődést*, a *Száz év magányt*, a *Pestist*, Kafkát, Bodort, Borgest, alakultam, raktam az alapokat, életünk legszebb évei, satöbbi. Elolvastam hát hozzájuk Nyiszli Miklós könyvét, aki amúgy szilágysomlyói születésű.

Ha a csehi úton járok, ahogy átdöccen alattam az autó a síneken, újra nem értem a történelmet. Érteni nem, csak érezni lehet, de arrafelé *lehet* érezni, az a döccenés az, ami itt ragadt még azokból az időkől, amikor döccenve-zökkenve elindult az első vonat a deportáltakkal.

Ha múzeumot lehetne nyitni ilyesmiről, a somlyócsehi döccenést bele kellene venni.

Véletlen, hogy innen kezdődik a város?